

not meet an appropriate emotional and positive response in perception of examinees; the average level of control of behavior norms and rules in one's own activity has been revealed; an inability (or unwillingness) to estimate the creative achievements of other children adequately.

A need in coherence of the educational influences of parents and teachers, a quality increase of motivation to activity, support and development of the identity of preschool children is noted.

Keywords: sociogenesis, social health, preschool age, Ushinsky's pedagogy.

УДК 159.923.4

Гуменюк Г.В.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК НА ДИНАМІКУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ

Гуменюк Г.В. Дослідження особливостей прояву психофізіологічних характеристик на динаміку професійного самоздійснення. У статті викладено результати емпіричного дослідження, що висвітлюють особливості впливу психофізіологічних характеристик на динаміку професійного самоздійснення наукових працівників. Аналіз отриманих даних здійснювався відповідно до трьох «координат» психофізіологічних характеристик – вік, стать та особливості темпераменту. Встановлено, що на повноту професійного самоздійснення вчених віковий та статевий аспекти майже не впливають. Натомість вплив темпераментальних властивостей виявився досить значним. Для вчених, які досягли значних професійних успіхів, властиві ознаки сильної нервової системи. Доведено, що загальний рівень професійного самоздійснення залежить від рухливості нервових процесів, рівень внутрішньо професійного самоздійснення – від сили процесів гальмування, тоді як рівень зовнішньо професійного самоздійснення тісно взаємопов'язаний із силою процесів збудження, які лежать в основі їх активності та працездатності.

Ключові слова: фахівці, професійне самоздійснення, професійна успішність, психофізіологічні властивості, нервова система вченого.

Гуменюк Г.В. Исследование особенностей проявления психофизиологических характеристик на динамику профессионального самоосуществления. В статье изложены результаты эмпирического исследования, которые иллюстрируют особенности влияния психофизиологических характеристик на динамику профессионального самоосуществления учёных. Анализ полученных данных осуществлялся в соответствии с тремя «координатами» психофизиологических характеристик – возраста, пола и особенностей темперамента. Установлено, что на полноту профессионального самоосуществления учёных возрастной и половой аспекты существенного влияния не оказывают, тогда как влияние темпераментальных особенностей оказалось достаточно значимым. Учёных, достигших профессиональных успехов, отличает наличие свойств сильной нервной системы. Доказано, что общий уровень профессионального самоосуществления зависит от подвижности нервных процессов; уровень внутренне профессионального самоосуществления – от силы процессов торможения, тогда как уровень внешне профессионального самоосуществления тесно связан с силой процессов возбуждения, которые обеспечивают учёных необходимым уровнем активности и трудолюбия.

Ключевые слова: профессионалы, профессиональное самоосуществление, профессиональная успешность, психофизиологические особенности, нервная система учёных.

Постановка проблеми. Соціально-економічні трансформації, які відбуваються сьогодні у світі, призводять до змін у всіх сферах життєдіяльності людини. Сучасний фахівець живе в умовах соціальної напруженості з її неодмінним атрибутом – конкуренцією, яка створює новий менталітет, формує новий образ

життя, диктує нові вимоги. «Tempora mutantur et nos mutantur in illis» (Часи змінюються, і ми змінюємось разом з ними. *Овідій*). Успішна професіоналізація особистості в умовах ринкової економіки передбачає сформованість певної системи не лише особистісних якостей та вмінь (бути активним, завзятим, вміти підтримувати рівновагу у своєму житті, вміти конструктивно розв'язувати проблеми та змінюватися відповідно до мінливого світу), а й систем злагодженого функціонування психофізіологічних функцій і властивостей, які забезпечують людині працездатність та дають можливість ефективно здійснювати діяльність за умови відсутності перенапруження організму.

Звернення до проблеми вивчення психофізіологічних властивостей, їх впливу на працездатність людини, на темпи досягнення професійної майстерності, виявляється гостро актуальною для психології праці не лише в теоретичному аспекті, а й у практичному призначенні. Останнє полягає у можливості використання особливостей прояву індивідуальної своєрідності професійної успішності для оптимізації як процесу підготовки майбутніх фахівців, так і для досягнення вершин майстерності в обраній професії.

Втім, незважаючи на актуальність порушеної проблеми, сьогодні спостерігається дефіцит досліджень феномену професійного самоздійснення, особливо під кутом вивчення особливостей впливу психофізіологічних характеристик на динаміку розвитку професійного самоздійснення. Серед низки існуючих досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних учених спостерігаються спірні питання, які й донині не мають однозначного рішення. До їх числа належить і предмет даного дослідження.

Вихідні передумови. У принципово зміненому світі склалася нова ситуація розвитку та функціонування людини – людини успішної. Проте, уявлення про успішну людину як таку, що зосереджена виключно на матеріальних досягненнях завдяки своїй професійній діяльності, вже давно не задовольняє суспільство. Поняття успіху вживається сьогодні не тільки для позначення вдалої кар'єри, а й як синонім здатності людини досягати якомога повнішого самоздійснення в обраній професії.

Традиційно тлумачення поняття «самоздійснення» орієнтовано на реалізацію істинної сутності людини. Тому, найчастіше його розглядають як внутрішню тенденцію розвитку себе, так би мовити сутнісне самовиконання, яке властиве кожній людині та, яке передбачає наявність продуктивної активності. При цьому активність у процесі руху до істинної сутності людини має продукуватися виключно нею самою. Іншими словами, здійснити себе, досягнути бажаних цілей, необхідних результатів, успіху може лише сама людина.

У міру того, коли самоздійснення починає розгортатися як неперервний ланцюг дій, кожна з яких може здійснюватися тим чи іншим способом, набирають силу актуалізовані потенційні і можливості людини, які, ставши її здобутками, дозволяють створювати дещо нове у зовнішньому та внутрішньому світах, тим самим розширюючи сферу свого потенційного. Ось чому в кожному окресленому вчинку, дії, акті життєдіяльності і життєтворчості людини само-

здійснення знаходить свої сутнісні характеристики та примножує їх на життєвому та професійному шляхах.

Рух до самоздійснення найповніше твориться в обраній професійній діяльності, при виконанні особистістю професійних обов'язків. Остання, як динамічна сфера існування особистості, як джерело пробудження в фахівцеві «потенціалів», забезпечує не лише їх реалізацію, але й розвиток новоутворених, які максимально рельєфно виявляють повноту професійного самоздійснення.

У межах даного дослідження *професійне самоздійснення* нами розуміється як одночасно суб'єктно детермінований процес та результат реалізації особистістю наявних потенцій і новоутворень, який зумовлений потужним прагненням досягти вершин реалізації у певній професійній діяльності [1].

Особливо виразно потяг до самоздійснення виявляється у представників творчих професій, зокрема у суб'єктів наукової діяльності. Адже, остання є особливим видом інтелектуальної творчої діяльності, яка спрямована на одержання та використання нових знань. Насамперед, вона передбачає здатність долати стереотипи у процесі мислення, широту поля асоціацій, неупередженість і широту поглядів, готовність до породження принципово нових, неординарних ідей, які відхиляються від традиційних або загальноприйнятих алгоритмів мислення, прагнення до інтелектуальної незалежності тощо. Власне тому, наукові працівники були обрані суб'єктами нашого вивчення.

Мета статті – це представлення результатів проведеного дослідження у частині, яка стосується вивчення особливостей впливу психофізіологічних характеристик на динаміку професійного самоздійснення наукових працівників.

Виклад методики і результатів дослідження. Процес досягнення вершин майстерності у професії, можливості творчої самореалізації фахівця та професійного самоздійснення, тобто всього того, що включене у простір професіоналізації, неможливий без врахування його психофізіологічних характеристик – властивостей, які характеризують особливості психофізіологічної сутності особистості, відображаючи властивості перебігу її нервової системи (НС). Як відомо, психофізіологічні властивості є базовими характеристиками індивідуальності людини, які детерміновані особливостями функціонування НС, визначаючи відмінності у поведінці та по відношенню до одних і тих же впливів фізичного та соціального середовища [3, с. 245]. До їх числа, насамперед, належать вікові, статеві та темпераментальні властивості. Останні є найбільш значимими психофізіологічними характеристиками, які яскраво відображають формально-динамічний бік поведінки, визначаючи діапазон можливостей вибору тієї чи іншої діяльності, особливості її виконання тощо.

Завданням одного з етапів дослідження було вивчення ознак професійного самоздійснення вчених в єдності з їхніми психодинамічними властивостями за трьома «координатами» – вік, стать та індивідуально-типологічні властивості (як відносно стійкі властивості індивідуальності). Особливу увагу приділено темпераментальним характеристикам, а також виокремленню на цій основі найбільш стійких зовнішніх взаємозв'язків (закономірностей) професійного самоздійснення, які наявні у психофізіологічному аспекті.

Встановлення найбільш стійких внутрішніх взаємозв'язків, які утворюють структуру професійного самоздійснення, дозволяє нам відобразити сутність феномену в динаміці його розвитку, щодо стійких зовнішніх взаємозв'язків – визначити взаємозалежність професійного самоздійснення з особистісним потенціалом ученого відносно ступеня реалізації його індивідуальних можливостей, зокрема щодо психофізіологічних властивостей. Саме тлумачення закономірностей під таким кутом зору дозволяє нам співвіднести такі важливі для особистісно-професійного становлення категорії, як *можливість* і *дійсність*.

Для організації та проведення емпіричного дослідження було залучено репрезентативну групу з числа наукових працівників науково-дослідних установ м. Києва гуманітарного профілю віком від 30 років з обов'язковою умовою кар'єрного росту. Всього у дослідженні взяли участь 31 науковий співробітник, серед них – 1 академік; 6 член-кореспондентів; 9 професорів, докторів наук; 15 кандидатів наук, з них 12 із науковим званням доцента або старшого наукового співробітника.

Загальна характеристика досліджуваної вибірки наведена у таблиці 1.

Таблиця 1

Загальна характеристика досліджуваної вибірки академічних вчених

№	Характеристика вибірки		n	%
1.	Стать	Чоловіки	12	38,7
		Жінки	19	61,3
2.	Вікова група (роки)	30-40	7	22,6
		41-50	5	16,1
		51 і старші	19	61,3
3.	Стаж з обраної професії (роки)	0-10	4	12,9
		11-20	6	19,3
		21-30	5	16,2
		31-40	11	35,5
		41 і більше	5	16,1
4.	Стаж наукової діяльності (роки)	0-10	10	32,4
		11-20	15	48,3
		21-30	6	19,3

В якості психодіагностичних засобів даного етапу дослідження застосовувалися: опитувальник професійного самоздійснення (О. Кокун) та методика діагностики темперамента за Я. Стреляу (адаптація Н. Данилової, О. Шмельова).

Показники, які дозволяють визначати рівень розвитку професійного самоздійснення (за О.М. Кокуном): внутрішньо-професійні (потреба у професійному вдосконаленні, наявність проекту власного професійного розвитку, переважаюче задоволення власними професійними досягненнями, постійна постановка нових професійних цілей, формування власного «життєво-професійного простору») та зовнішньо-професійні (досягнення поставлених професійних цілей, визнання досягнень фахівця професійним співтовариством, використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями, розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії, вияв високого рівня творчості у професійній діяльності [2]).

Аналіз особливостей професійного самоздійснення науковців залежно від їх психофізіологічних характеристик ґрунтувався на трьох «координатах» психофізіологічних характеристик – вік, стать та особливості темпераменту, які відображають швидкість виникнення, розвиток та протікання нервових процесів, їх силу, слабкість тощо.

Співставлення показників професійного самоздійснення з віковими і статевими координатами дає можливість отримати вікові та статеві нормативи для основних, референтних показників професійного самоздійснення та розвести вікові та індивідуальні варіації професійного розвитку науковців.

Порівняння вчених різних вікових груп за всіма показниками Опитувальника професійного самоздійснення показало, що групи досліджуваних віком 30-40 років і 41-50 років між собою достовірно не відрізняються (таблиця 2). Проте, між групами науковців 41-50 та 51 і старші років спостерігається певна відмінність.

Таблиця 2

**Порівняння вчених віком до 50 років (n=12) і старших 51 (n=19)
за показниками професійного самоздійснення**

№	Показники	вікова група (роки)	М	p ≤
1	Загальний рівень професійного самоздійснення фахівця	≥50	80,3	-
		≤51	83,1	
2	Рівень внутрішньо професійного самоздійснення	≥50	40,8	-
		≤51	43,1	
3	Рівень зовнішньо професійного самоздійснення	≥50	39,3	-
		≤51	40,1	
4	Потреба у професійному вдосконаленні	≥50	8,2	0,1
		≤51	9,8	
5	Наявність проекту власного професійного розвитку	≥50	8,0	-
		≤51	7,8	
6	Переважаюче задоволення власними професійними досягненнями	≥50	8,0	-
		≤51	8,7	
7	Постійна постановка нових професійних цілей	≥50	8,4	-
		≤51	8,2	
8	Формування власного "життєво-професійного простору"	≥50	8,3	-
		≤51	8,5	
9	Досягнення поставлених професійних цілей	≥50	8,0	-
		≤51	8,3	
10	Визнання досягнень фахівця професійним співтовариством	≥50	7,8	-
		≤51	8,5	
11	Використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями	≥50	7,4	-
		≤51	7,2	
12	Розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії	≥50	8,5	-
		≤51	8,9	
13	Вияв високого рівня творчості у професійній діяльності	≥50	7,7	-
		≤51	7,2	

Як свідчать отримані результати, є відмінність у науковців 51 і старше років за ознакою (показником) професійного самоздійснення – «потреба у професійному вдосконаленні» ($p \leq 0,1$), яка має тенденцію з віком зростати.

Щодо залежності професійного самоздійснення відповідно до статі, то ситуація доволі цікава. Групи досліджуваних чоловіків і жінок за показниками Опитувальника професійного самоздійснення між собою достовірно не відрізняються, окрім показника «потреба у професійному вдосконаленні» ($p \leq 0,1$), який у жінок значно більший, ніж у чоловіків (таблиця 3).

Таблиця 3

**Порівняння вчених чоловіків (n=12) і жінок (n=19)
за показниками професійного самоздійснення**

№	Показники	стать	M	p ≤
1.	Загальний рівень професійного самоздійснення фахівця	чол.	80,3	-
		жін.	83,1	
2.	Рівень внутрішньопрофесійного самоздійснення	чол.	40,8	-
		жін.	43,1	
3.	Рівень зовнішньопрофесійного самоздійснення	чол.	39,3	-
		жін.	40,1	
4.	Потреба у професійному вдосконаленні	чол.	8,2	0,1
		жін.	9,8	
5.	Наявність проекту власного професійного розвитку	чол.	8,0	-
		жін.	7,8	
6.	Переважаюче задоволення власними професійними досягненнями	чол.	8,0	-
		жін.	8,7	
7.	Постійна постановка нових професійних цілей	чол.	8,4	-
		жін.	8,2	
8.	Формування власного "життєво-професійного простору"	чол.	8,3	-
		жін.	8,5	
9.	Досягнення поставлених професійних цілей	чол.	8,0	-
		жін.	8,3	
10.	Визнання досягнень фахівця професійним співтовариством	чол.	7,8	-
		жін.	8,5	
11.	Використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями	чол.	7,4	-
		жін.	7,2	
12.	Розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії	чол.	8,5	-
		жін.	8,9	
13.	Вияв високого рівня творчості у професійній діяльності	чол.	7,7	-
		жін.	7,2	

Враховуючи той факт, що психодинамічні характеристики не лише виступають передумовами та умовами діяльності, впливаючи на її динаміку, результативність і стиль виконання, то виявлення особливостей взаємозв'язку цих характеристик з професійним самоздійсненням вчених є вельми необхідним. До числа базових психодинамічних характеристик, насамперед, слід віднести, властивості темпераменту, які відображають основні характеристики перебігу нервової діяльності: силу, рухливість та врівноваженість нервових процесів.

Результати дослідження властивостей темпераменту представлені у таблиці 4.

Таблиця 4

Розподіл науковців (n=31) за показниками властивостей темпераменту (за опитувальником Я. Стреляу)

№	Показники	Ступінь прояву	бали	%	N
1	Сила процесів збудження (F _з)	Н	≤ 24	-	-
		С	25 – 49	42 %	13
		В	≥ 50	58 %	18
2	Сила процесів гальмування (F _г)	Н	≤ 20	-	-
		С	21 – 43	3 %	1
		В	≥ 44	97 %	30
3	Рухливість нервових процесів (РНП)	Н	≤ 23	-	-
		С	24 – 48	42 %	13
		В	≥ 49	58 %	18
4	Врівноваженість за силою НС (R)	НЗ	> 1,15	6 %	2
		В	0,85 – 1,15	52 %	16
		НГ	< 0,85	42 %	13

Примітки: Н – низький ступінь, С – середній, В – високий; НЗ – невірноваженість у бік збудження; В – врівноваженість; НГ – невірноваженість у бік гальмування.

Як видно з таблиці 4 вітчизняним вченим не притаманна слабка НС, більшість із них характеризуються достатньою концентрацією властивостей сили НС за збудженням (58 %), що співзвучне з високою концентрацією показника рухливості нервових процесів (58 %).

Проте вражає показник сили НС за гальмуванням (97 %), закономірно до цього виявилася кількість вчених з невірноваженою за силою НС у бік гальмування – 42 %. Натомість врівноважених виявилось 52 % досліджуваних. Зовсім незначний відсоток науковців представлений невірноваженістю НС у бік збудження – 6 %.

Отримані дані дозволяють стверджувати, що переважній більшості вчених, притаманні ознаки сильної НС, про що свідчить висока концентрація властивостей сили НС як за збудженням, так і за гальмуванням. Показовою є концентрація показника рухливості нервових процесів. Загалом це свідчить про достатньо сприятливі характеристики нервової діяльності досліджуваних, які дозволяють виявляти їм високу працездатність, низьку втомлюваність, витривалість, зібраність, рішучість у прийнятті рішень, врівноважену поведінку, стійкий настрій, реалістичну оцінку своїх здібностей та стресостійкість.

Для повноти виокремлення психофізіологічних закономірностей професійне самоздійснення вчених необхідно з'ясувати в якій взаємозалежності знаходяться складові професійного самоздійснення з властивостями темпераменту (таблиця 5).

Кореляційні зв'язки показників професійного самоздійснення із показниками методики діагностики темпераменту

№	Показники самоздійснення	Fз	Fг	РНП	R
1.	Загальний рівень професійного самоздійснення фахівця	0,38*	0,40*	0,41*	0,18
2.	Рівень внутрішньо професійного самоздійснення	0,32*	0,45*	0,37*	0,05
3.	Рівень зовнішньо професійного самоздійснення	0,43*	0,35*	0,39*	0,27
4.	Потреба у професійному вдосконаленні	0,21	0,39*	0,48**	0,07
5.	Наявність проекту власного професійного розвитку	0,40*	0,55**	0,33*	0,08
6.	Переважаюче задоволення власними професійними досягненнями	0,15	0,33*	0,23	- 0,01
7.	Постійна постановка нових професійних цілей	0,30*	0,39*	0,37*	0,01
8.	Формування власного "життєво- професійного простору"	0,22	0,17	0,18	0,19
9.	Досягнення поставлених професійних цілей	0,21	0,21	0,59**	0,26
10.	Визнання досягнень фахівця професійним співтовариством	0,20	0,16	0,31*	0,13
11.	Використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями	0,39*	0,31*	0,06	0,17
12.	Розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії	0,23	0,24	0,56**	0,27
13.	Вияв високого рівня творчості у професійній діяльності	0,49**	0,36*	0,17	0,28

Примітки: 1) * – кореляція достовірна на рівні $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$; 2) Fз – сила процесів збудження; Fг – сила процесів гальмування; РНП – рухливість нервових процесів; R – врівноваженість по силі.

Як видно з наведених результатів, усі рівні професійного самоздійснення досліджуваних достатньо пов'язані з властивостями темпераменту у межах $r = 0,05 - 0,45$, що підтверджує наше припущення щодо наявності стійкого зовнішнього взаємозв'язку усіх рівнів професійного самоздійснення з темпераментальними властивостями.

Найбільша тіснота зв'язку виявлена між: - рівнем внутрішньо професійного самоздійснення і «силою процесів гальмування» ($r = 0,45$);

- рівнем зовнішньо професійного самоздійснення і «силою процесів збудження» ($r = 0,43$);

- загальним рівнем професійного самоздійснення фахівця і «рухливістю нервових процесів» ($r = 0,41$).

Щодо виявлення тісноти зв'язку з окремими показниками професійного самоздійснення та властивостями темпераменту, то найбільш значимі взаємозв'язки встановлені між:

1) «силою процесів збудження» і:

- «виявом високого рівня творчості у професійній діяльності» ($r = 0,49$);
- «наявністю проекту власного професійного розвитку» ($r = 0,40$);
- «використанням професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями» ($r = 0,39$);
- «постійною постановкою нових професійних цілей» ($r = 0,30$);

2) «силою процесів гальмування» і:

- «наявністю проекту власного професійного розвитку» ($r = 0,55$);
- «потребою у професійному вдосконаленні» ($r = 0,39$);
- «постійною постановкою нових професійних цілей» ($r = 0,39$);
- «виявом високого рівня творчості у професійній діяльності» ($r = 0,36$);

3) «рухливістю нервових процесів» і:

- «досягненням поставлених професійних цілей» ($r = 0,59$);
- «розкриттям особистісного потенціалу і здібностей у професії» ($r = 0,56$);
- «потребою у професійному вдосконаленні» ($r = 0,48$);
- «постійною постановкою нових професійних цілей» ($r = 0,37$);
- «наявністю проекту власного професійного розвитку» ($r = 0,33$).

Висновки. Отримані результати дозволяють стверджувати, що:

1. На повноту професійного самоздійснення вчених віковий аспект майже не впливає, окрім показника професійного самоздійснення «потреба у професійному вдосконаленні», який має тенденцію з віком зростати.

2. Рівень розвитку професійного самоздійснення вчених відносно не залежить від статі. Групи досліджуваних чоловіків і жінок між собою достовірно не відрізняються, окрім показника «потреба у професійному вдосконаленні», який у жінок значно більший, ніж у чоловіків.

3. Ученим, які досягли значних професійних успіхів, властиві ознаки сильної нервової системи, про що свідчить висока концентрація властивостей сили НС як за збудженням, так і за гальмуванням. Показовою є концентрація показника рухливості нервових процесів. Загалом це свідчить про достатньо сприятливі характеристики нервової діяльності досліджуваних, які дозволяють виявляти їм високу працездатність, низьку втомлюваність, витривалість, зібраність, рішучість у прийнятті рішень, врівноважену поведінку, стійкий настрій, реалістичну оцінку своїх здібностей та стресостійкість. Найбільше загальний рівень професійного самоздійснення залежить від рухливості нервових процесів, яка забезпечує швидке орієнтування у змінних (складних) умовах, що так необхідно для досягнення поставлених професійних цілей, розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії та задоволення потреби у професійному вдосконаленні; рівень внутрішньо професійного самоздійснення залежить від сили процесів гальмування, які обумовлюють вироблення у вчених самовладання, терпіння, стриманості, дозволяючи вченим тривалий час тримати у фокусі свідомості проект власного професійного розвитку, здійснювати постійне цілеутво-

рення тощо; рівень зовнішньопрофесійного самоздійснення тісно взаємопов'язаний із силою процесів збудження, які лежать в основі активності, працездатності, витривалості, спроможності долати труднощі, самостійності, наполегливості, енергійності, ініціативності, тим самим забезпечуючи вияв у вчених високого рівня творчості у професійній діяльності, проектування власного професійного розвитку, а також здатність транслювати свій професійний досвід іншим.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні і виокремленні основних чинників, які сприяють професійному самоздійсненню працівників інтелектуальної праці, та розробленні на їх основі дієвої системи психофізіологічного забезпечення діяльності вчених.

Список використаних джерел

1. Гуменюк Г.В. Психологічний простір професійного самоздійснення особистості як предмет дослідження / Г.В. Гуменюк // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / [ред. кол.: С.Д. Максименко (гол. ред.), М.Л.А. Чепа (заст. гол. ред.), Ю.Т. Рождественський та ін.]. – К., 2014. – Т. XVI. – част. 1,2. – С. 299-310.
2. Кокун О.М. Психофізіологічні закономірності професійного самоздійснення практичних психологів галузі середньої освіти [Електронний ресурс] / О.М. Кокун // Психофізіологічні закономірності професійного самоздійснення особистості: монографія / О.М. Кокун, В.В. Клименко, О.М. Корніяка, О.Р. Малхазов [та ін.] ; за ред. О.М. Кокуна. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 297 с. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/10038/>
3. Мещеряков Б.Г., Зинченко В.П. Большой психологический словарь / Б.Г. Мещеряков, В.П. Зинченко. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2003. — 632 с.

Spisok vikorisanih dzherel

1. Gumenjuk G.V. Psihologichnij prostir profesijnogo samozdijsnennja osobistosti jak predmet doslidzhennja / G.V. Gumenjuk // Problemi zagal'noї ta pedagogichnoї psihologii: zb. nauk. prac' Institutu psihologii im. G.S. Kostjuka NAPN Ukraїni / [red. kol.: S.D. Maksimenko (gol. red.), M-L.A. Chepa (zast. gol. red.), Ju.T. Rozhdestvens'kij ta in.]. – K., 2014. – T. XVI. – chast. 1,2. – S. 299-310.
2. Kokun O.M. Psihofiziologichni zakonomirnosti profesijnogo samozdijsnennja praktichnih psihologiv galuzi seredn'oї osviti [Elektronnij resurs] / O.M. Kokun // Psihofiziologichni zakonomirnosti profesijnogo samozdijsnennja osobistosti : monografija / O.M. Kokun, V.V. Klimenko, O.M. Kornijaka, O.R. Malhazov [ta in.] ; za red. O.M. Kokuna. – K.: Pedagogichna dumka, 2015. – 297 s. – Rezhim dostupu: <http://lib.iitta.gov.ua/10038/>
3. Meshherjakov B.G., Zinchenko V.P. Bol'shoj psihologicheskij slovar' / B.G. Meshherjakov, V.P. Zinchenko. – SPb.: Prajm-Evroznak, 2003. — 632 s., s. 245.

Humenyuk H.V. The study of features of psychophysiological characteristic manifestations in the dynamics of professional self-fulfilment. The article presents the results of an empirical study that examined the impact of psychophysiological characteristics on the dynamics of professional self-fulfilment of scientific employees. It was found out that the age aspect has little effect on fullness of scientific employees' self-fulfilment, except such a professional self-fulfilment attribute as "a need for professional improvement" that tends to increase with age. Scientific employees' self-fulfilment is also relatively independent on gender. The groups of studied men and women have not significantly differences, except the "a need for professional improvement" attribute that is much greater for women than that for men.

It was determined that scientists who achieved significant professional success have the strong nervous system, as it was evidenced by high parameters of nervous system strength, both excitation and inhibition. The most general level of professional self-fulfilment depends on nervous process lability providing quick orientation in variable (difficult) conditions that is necessary to achieve professional goals, to reveal personal potential and abilities in a chosen profession and to meet the need for professional development.

It was revealed that the level of internal professional self-fulfilment depends on the strength of inhibitory processes that leads to development of self-control, self-command and allows a scientist to keep in a mind focus during a long time a project of his/her own professional development, to form new goals continually and so on. And vice versa, external professional self-fulfilment correlates strongly with the processes of excitation that underlay activity and working ability.

Key words: skilled person, professional self-fulfilment, professional successfulness, psychophysiological characteristics, scientist's nervous system.

УДК: 159.938

Дзвоник Г.П.

ВИРІШЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ В КОМЕРЦІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ МЕНЕДЖЕРІВ

Дзвоник Г.П. Вирішення психологічних проблем в комерційних організаціях для забезпечення професійного самоздійснення менеджерів. В статті наведені необхідні психологічні заходи щодо психодіагностики, психопрофілактики, психокорекції та консультативної допомоги менеджерам різного віку та досвіду в комерційних організаціях. Нами визначена роль та необхідність психологічних заходів для професійного самоздійснення менеджерів в комерційних організаціях.

Ключові слова: професійне самоздійснення, професійна діяльність менеджерів комерційних організацій, психодіагностика, психопрофілактика, психокорекція.

Дзвоник Г.П. Разрешение психологических проблем в коммерческих организациях для обеспечения профессионального самоосуществления менеджеров. В статье представлены необходимые психологические методы психодиагностики, психопрофилактики, психокоррекции и психологической консультативной помощи менеджерам различного возраста и профессионального опыта в коммерческих организациях. Нами определена роль и необходимость психологических подходов для профессионального самоосуществления менеджеров в коммерческих организациях.

Ключевые слова: профессиональное самоосуществление, профессиональная деятельность менеджеров коммерческих организаций, психодиагностика, психопрофилактика, психокоррекция, психологическая помощь.

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2015. – Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. – Випуск 15. – 284 с.

Головний редактор:

дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор
С.Д. Максименко

Заступник головного редактора: дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор **Н.В. Чепелева**.

Відповідальні секретарі: канд. психол. наук, ст.н.с. **Н.В. Слободяник** (друкована версія), канд. психол. наук, ст.н.с. **О.Л. Вернік** (електронна версія).

Редакційна колегія:

Моляко В.О., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Балл Г.О.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Карамушка Л.М.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Смутьсон М.Л.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Кокун О.М.**, доктор психол. наук, професор; **Максимова Н.Ю.**, доктор психол. наук, професор; **Москаленко В.В.**, доктор філос. наук, професор; **Піроженко Т.О.**, доктор психол. наук, професор; **Швалб Ю.М.**, доктор психол. наук, професор; **Музика О.Л.**, канд. психол. наук, професор; **Кісарчук З.Г.**, канд. психол. наук, ст.н.с.; **Терещук А.Д.**, канд. психол. наук, ст.н.с.

Члени міжнародної редакційної колегії:

Антон Фабіан, професор, доктор габілітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (Словаччина); **Марек Палюх**, професор надзвичайний, доктор габілітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Польща); **Євген Глива**, професор, доктор філософських наук з психології, іноземний член НАПН України, (Австралія); **Роман Трач**, професор, доктор філософських наук, іноземний член НАПН України (США); **Альфред Прітц**, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім. Зігмунда Фрейда (Австрія).

Редакційна рада тому: **Кружева Т.В.** (відповідальний редактор тому), канд. психол. наук, доцент; **Клименко В.В.** доктор психол. наук, професор; **Корніяка О.М.** доктор психол. наук, ст.н.с.; **Малхазов О.Р.** доктор психол. наук, професор; **Завадська Т.В.** канд. біол. наук, ст.н.с.; **Савченко Т.Л.** (відповідальний секретар тому).

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
(протокол № 10 від 22.10.2015 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011*

*Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України в галузі психологічних наук
(Наказ МОН України № 1021 від 7.10.2015 р.)*

З М І С Т

<i>Болотнікова І.В.</i> Особливості та чинники професійного самоздійснення працівників профспілок.	3
<i>ВусВ.І.</i> Соціальне здоров'я дошкільників у контексті педагогічних принципів К.Д. Ушинського.	13
<i>Гуменюк Г.В.</i> Дослідження особливостей прояву психофізіологічних характеристик на динаміку професійного самоздійснення... ..	23
<i>Дзвоник Г.П.</i> Вирішення психологічних проблем в комерційних організаціях для забезпечення професійного самоздійснення менеджерів.....	33
<i>Дубчак Г. М.</i> Сравнительный анализ стрессоустойчивости будущих специалистов социномических профессий	43
<i>Завадська Т.В.</i> Рівень самоактуалізації вихователів дитячих дошкільних закладів у процесі професійної діяльності.....	51
<i>Кокун О.М.</i> . Психофізіологічні закономірності професійного самоздійснення особистості: концептуально-емпіричні основи... ..	60
<i>Корніяка О.М.</i> Комунікативний аспект професійного самоздійснення викладача вищої школи.	71
<i>Кравчук С.М.</i> Професійна самореалізація особистості як соціально-психологічний феномен.....	82
<i>Кружева Т.В.</i> Деякі особливості професійного самоздійснення науковців..	92
<i>Лазуренко О.О.</i> Експериментальне дослідження психологічних особливостей емоційної компетентності майбутнього лікаря.....	106
<i>Лотоцька-Голуб Л. Л.</i> Психологічні причини та наслідки прояву синдрому емоційного вигорання у професійній діяльності лікарів.	114
<i>Макаренко О. М., Андрейчева А. О.</i> Методичний підхід до вивчення процесу переживання особистістю емоційного стресу.....	123
<i>Макаренко О.М., Ходос О.С.</i> Специфіка прояву стресу у військовому середовищі.....	133
<i>Малхазов О. Р., Осипенко С. П.</i> Метод диференціації часових рядів рухової діяльності.	139
<i>Панасенко Н.М.</i> Особливості професійного самоздійснення хірурга.....	166
<i>Панасенко Н.М., Войтович М.В.</i> Профілактика професійної деформації практичних психологів системи середньої освіти.....	176
<i>Петренко І.В.</i> Дослідження процесу діалогічної партиципації у просторі освіти.....	183
<i>Поладко Г.О.</i> Дослідження процесу адаптації у пацієнтів з феохромоцитомною дисфункцією	190
<i>Притула О.А.</i> Мотивація до досягнення успіху та мотивація до уникнення невдач як основні мотиви професійної діяльності кризисменджерів.....	201
<i>Савченко Т.Л.</i> Психофізіологічні особливості професійного самоздійснення вчителів-предметників.	209

<i>Серьогін Ю.В.</i> Виклик часу: Основні напрямки військового виховання молоді в Україні.....	217
<i>Хміляр О.Ф., Черевичний С.В.</i> Психологія прийняття рішення командиром: від амбівалентності до символічної регуляції поведінки.	224
<i>Ходос О.С.</i> Складові процесу адаптації військовослужбовців до військової служби.	232
<i>Цавалюк Т.О.</i> Інтелектуальні почуття молодших школярів: теоретико-методологічне дослідження.....	242
<i>Чайка Г.В.</i> Особливості ціннісних орієнтацій гравців, які надають перевагу різним типам комп'ютерних ігор.	249
<i>Чудакова О.М.</i> Креативність особистості: формально-динамічна її передумова та показники.....	260
<i>Шмаргун В.М., Шмаргун М.І.</i> Інваріантність та концептуальність функціональних систем психічного розвитку.	268
Відомості про авторів.....	277

CONTENTS

<i>Bolotnikova I.V.</i> Bolotnikova I.V.Features and factors of professional self-fulfilment of trade-union employees.....	3
<i>Vus V.I.</i> Public health of preschoolers in the context of pedagogical basis of K.D. Ushinsky.....	13
<i>Humenyuk H.V.</i> The study of features of psychophysiological characteristic manifestations in the dynamics of professional self-fulfilment. ...	23
<i>Dzvonyk G. P.</i> Solution of the psychological problems in commercial organizations to guarantee managers' their profesional self-realization..	33
<i>Dubchak H.M.</i> . Comparative analysis of stress resistance of different sociometric professions.....	43
<i>Zavadska T.V.</i> A level of self-actualization of tutors of child's preschool is in the process of professional activity.....	51
<i>Kokun O.M.</i> Psychophysiological objective laws of person's professional self-fulfilment: conceptual and empirical basis.	60
<i>Korniyaka O.M.</i> Communicative aspect of professional self-fulfilment of a higher school lecturer.	71
<i>Kravchuk S.M.</i> Professional self-realization of personality as socio-psychological phenomena.....	82
<i>Krujeva T.V.</i> Self-fulfilment: the system of concepts.....	92
<i>Lazurenko O.O.</i> Experimental study of psychological characteristics of future doctor's emotional competence.	106